

Een perifere stad die zich in de zestiende eeuw verzette tegen de groeiende macht van het centrum was Maastricht. J. H. J. Geurts analyseerde in zijn artikel (21-60) het verzet van het Maastrichtse stadsbestuur tegen de pogingen van Karel V in zijn kwaliteit als hertog van Brabant om de stad te integreren in het Brabantse rechtssysteem. De beschrijving van de juridische procedures wordt verlevendigd door uiteenzettingen over de symboliek die de Trichtse burgers hanteerden om hun streven te visualiseren.

Over de Europese buitenlandse politiek handelt de bijdrage van J. S. A. M. van Koningsbrugge (61-76). Hoewel de Zweedse koning Karel XII op de eerste plaats machtspolitieke doeleinden nastreefde, hechte hij toch aan de traditionele rol van Zweden als voorvechter van het protestantisme in Europa. Zo wist hij in 1707 te bewerkstelligen, dat de lutheranen in Silezië vrijheid van godsdienstuitoefening verkregen.

P. J. A. N. Rietbergen zocht naar boedelinventarissen van pastorieën en parochiekerken. Met enige reserve meent hij op grond van 10 inventarissen uit de late zeventiende en de vroege negentiende eeuw te mogen concluderen, dat de kerken sober, bijna puriteins, waren uitgerust en dat het boekenbezit een beperkte reikwijdte had. Het is overigens nog maar de vraag, of de geestelijken ook inderdaad lasen wat er in hun boekenkast prijkte.

Een interessant onderwerp wordt door A. W. F. M. van de Sande aangesneden in zijn artikel over de negatieve beeldvorming over Noordbrabanders zoals deze kort voor 1800 ontstond (95-108). Hij verbindt dit met het antipapisme dat de reactie vormde op het streven van de katholieke notabelen naar meer macht. De schrijver heeft te weinig oog voor het feit, dat er veel waar stak in de bewering van protestantse schrijvers als S. Hanewinkel en G. K. van Hogendorp. De katholieke notabelen waren uit op meer overheidsfuncties, maar dit staat nog niet gelijk aan de emancipatie van de katholieke bevolking, terwijl het ook niet hoeft te leiden tot een verbetering van de economische toestand. En hoe dachten de katholieke bewoners van de grote Brabantse steden eigenlijk over de bevolking van de arme Kempen, de landstreek waartoe het grootste deel van Noord-Brabant behoorde?

H. de Schepper analyseerde vijf ketterplakkaten uit 1561-1564 (109-122). In een bijlage wordt het voor Holland bestemde plakkaat uit 1564 uitgegeven. De intensieve controle op het maatschappelijk verkeer, die deze plakkaten beoogden, is verbazingwekkend en verklaart de angstpsychose die in deze jaren velen in zijn greep had.

Lokaalhistorisch van opzet is het artikel van D. J. W. Weckx-Brummans over de Roermondse armenzorg in de achttiende eeuw (123-133). Armenzorg en onderwijs gingen hand in hand, terwijl de armenzorg werd gecentraliseerd in een instituut, het Hospitaal Generaal.

Het slotartikel van L. H. M. Wessels handelend over de geschiedschrijving van de Verlichting in Nederland valt aan te bevelen voor hen die zich op het onderwerp willen oriënteren (135-161). Tot ca. 1970 bestond er onder historici weinig waardering en aandacht voor deze periode uit de cultuurgeschiedenis. Men redeneerde vanuit de tegenstelling rede-openbaring en zag de Verlichting per definitie als antigodsdienstig. Recente studies hebben uitgewezen, dat deze twee in de achttiende eeuw heel goed samen konden gaan (men denke aan de populaire fysicotheologie) en dat de polarisatie zich vooral in Frankrijk voordeed.

A. C. M. Kappelhof

E. van Ermen, *De landelijke bezittingen van de heren van Wezemaal in de middeleeuwen*, II, *Onder Jan II (1417-1464)* (Belgisch Centrum voor landelijke geschiedenis publicatie nr. LXXXVII; Leuven: Belgisch Centrum voor landelijke geschiedenis, 1986, 174 blz., Bf600,-).

De heren van Wezemaal vormden in het middeleeuwse Brabant een familie van belangrijke edelen, weliswaar niet van het eerste garnituur, zoals bijvoorbeeld de Berthouts, maar toch met een grote politieke invloed. Vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw breidden zij hun bezittingen uit en vormden geleidelijk een vrij groot patrimonium. De Leuvense historicus Eduard van Ermen schreef over deze familie een aantal studies. Zijn onderzoek naar de landelijke bezittingen van de heren van Wezemaal publiceerde hij in twee delen: in het eerste deel behandelt hij de tijd tot 1417; in het tweede deel, dat hier wordt gerecenseerd, gaat het over de ontwikkelingen onder Jan II, die heer van Wezemaal was van 1417 tot zijn dood in 1464. Zijn leven wordt door Van Ermen omschreven als het 'levensverhaal van een verliezer' (5, 120).

Het leven van Jan II van Wezemaal wordt gekenmerkt door een opmerkelijke golfbeweging. In de periode tussen 1417 en 1435 slaagde hij erin — via erfenissen, huwelijk, afpersing en enkele aankopen — een enorm gebied te verwerven. Op het hoogtepunt van zijn macht (in ca. 1435) bezat hij de gebieden Wezemaal en Westerloo, Fallais, Rummen, Boechout, Loenhout en Popenonk, Humbeek, gebieden bij Zandhoven en Beerse, het Land van Mechelen, Brecht en Zundert en diverse kleinere gebieden. Daarnaast was hij burggraaf van Brussel.

De basis van deze bezittingen blijkt echter zeer zwak te zijn geweest. Jaloezie van andere edelen, een vicieuze cirkel van steeds zwaarder wordende schulden in de vorm van renten, een wankel huwelijk, Jans twijfelachtige geboorte (er is sprake van dat hij uit een onwettig huwelijk is geboren), dynastieke problemen (slechts een ongehuwde dochter overleefde hem) en vooral de verslechterende verhouding met Filips de Goede en diens omgeving leidden tot een zeer diepe val. De strijdmiddelen die tegen Jan II werden gebruikt waren weinig kies: in 1435 werd een smaadcampagne tegen hem gevoerd, zijn afstamming werd continu betwist, er volgde excommunicatie, er kwamen processen voor het leenhof etc. Vanaf 1440 zien we hem het ene gebied na het andere verliezen.

In 1458 was er sprake van een nieuw keerpunt: Jan schikte zich aan het eind van zijn leven in zijn noodlot en hij slaagde erin een opmerkelijke *come-back* te realiseren. Daartoe moest hij wel afstand doen van zijn bezittingen, maar hij hield tot het eind van zijn leven het vruchtgebruik ervan.

Een onderzoek met een zodanig complex onderwerp is moeilijk in een bevredigende vorm te gieten. Verhelderend en onmisbaar is de bijgevoegde landkaart, waarop de verschillende gebieden staan aangegeven. Van Ermen kiest als chronologisch uitgangspunt het leven van Jan II, daarbinnen plaatst hij de verwerving van de verschillende gebieden. Dit is misschien niet helemaal gelukkig: zo nu en dan blijkt het, om verwerving of verlies van een gebied duidelijk te maken, noodzakelijk ver in het verleden terug te gaan of een verklaring te zoeken in latere gebeurtenissen, en dat maakt soms een verwarrende indruk (43, 103). Een aanpak waarbij het leven van Jan II en de herkomst van de bezittingen gescheiden worden behandeld zou wellicht helderder zijn geweest.

Dat neemt niet weg dat dit een zeer degelijke studie is, die niet alleen veel vertelt over de verschillende territoria die in het bezit van Jan van Wezemaal waren, maar bovendien als *case study* erg veel duidelijk maakt over de ontwikkelingen van het adellijke bezit in de late middeleeuwen. De grondigheid waarmee Van Ermen zijn onderzoek uitwerkt is bewonderenswaardig. Velen die zich met de Brabantse geschiedenis bezighouden (en niet alleen zij!) zullen er iets van hun gading in kunnen vinden.

Daarnaast maakt de persoon van Jan II deze studie interessant: als een der belangrijkste edelen van het hertogdom Brabant was hij zo nu en dan in staat een onafhankelijke positie in te nemen tegenover de hertog. De tijd waarin het verhaal speelt geeft het geheel een extra dimensie, dit

is de cruciale periode waarin Brabant deel ging uitmaken van het Bourgondische landencomplex (1430). Deze cesuur speelt terecht een grote rol: Filips de Goede bleek als tegenspeler een maatje te groot voor Jan van Wezemaal. De verklaring die Van Ermen geeft voor het in ongenade raken van Jan II—hij zou zich te onafhankelijk hebben opgesteld tegen de voorgangers van Filips (64, 119)—kan niet helemaal overtuigen. In eerste instantie leek Jan II immers wel een rol te gaan spelen, tot in ca. 1433 een ommekeer volgde. Bovendien slaagde bijvoorbeeld Engelbrecht van Nassau, een edelman wiens carrière tot 1430 een opmerkelijke overeenkomst vertoonde met die van Jan II, er veel beter in het hoofd boven water te houden.

Al met al is dit echter een zeer interessante studie, die is gebaseerd op een ontzagwekkende kennis van de bronnen. Het is te hopen dat er meer van dergelijk onderzoek naar de Brabantse adel zal worden gedaan.

R. Stein

B. de Groot, *De anabaptisten. Nonconformisten in de zestiende eeuw* (Zoekers van licht II; Kampen: J. H. Kok, 1988, 276 blz., f45,-, ISBN 90 242 0829 7).

Weinigen zullen het wagen om een geschiedenis te schrijven van de anabaptistische beweging in de zestiende eeuw. Immers, er is vooral in de laatste decennia een vloedgolf van artikelen, bronnenuitgaven en dissertaties over dit onderwerp verschenen, zodat het schier onmogelijk meer is om door de bomen het bos nog te zien. B. de Groot heeft het echter aangedurfd om een samenvattend werk te schrijven over een deel van deze interessante beweging, een deel want uit de inleiding van het boek blijkt dat hij zich voornamelijk heeft beperkt tot de geschiedenis van de doperse beweging in de Nederlanden en de aangrenzende gebieden, vooral Westfalen. Daar het werk tevens omstreeks 1560 eindigt, belooft de titel dus meer dan gegeven wordt.

De auteur presenteert zich in zijn woord vooraf als een buitenstaander, die wel sympathie heeft voor zijn onderwerp, maar niet tot de doopsgezinden gerekend wil worden. Hij schrijft vanuit een calvinistische levensvisie en heeft geen wetenschappelijke pretenties. Ook heeft hij geen bronnenonderzoek verricht, terwijl hij evenmin nieuwe feiten of theorieën aandraagt. Hij geeft dus aan de hand van (een selectie uit) de bestaande literatuur een overzicht van de doperse (door hem consequent anabaptistisch genoemde) beweging, waarbij de nadruk valt op de gebeurtenissen in de Nederlanden.

In het vlot geschreven boek trekken de belangrijkste gebeurtenissen uit de woelige jaren van de doperse agitatie aan ons voorbij. Na een summiere inleiding over de politieke en economische toestand van de zestiende eeuw bespreekt De Groot het optreden van de Zwickauer profeten en hun invloed op Thomas Müntzer. Ook diens rol in de Boerenoorlog van 1524-1525 wordt besproken. Dat De Groot aandacht aan zijn rol in de doperse beweging schenkt, is ongetwijfeld te danken aan het beroemde/beruchte artikel van Stayer, Packull en Deppermann, 'From Monogenesis to Polygenesis', dat in het *Mennonite Quarterly Review* van 1975 verschenen is. De conclusies hieruit, namelijk dat het doperdom niet in Zwitserland ontstaan is, maar min of meer gelijktijdig op verschillende andere plaatsen, neemt de auteur over. Vervolgens bespreekt hij de figuur van Melchior Hoffman die het doperdom in de Nederlanden introduceerde en belicht hij de episode van Munster uitvoerig. Daarna volgt een beschrijving van de doperse beweging na 1535, toen deze uiteenviel in joristen, batenburgers en obbieten/menmonieten. Het eindpunt 1560 is vrij arbitrair: voor De Groot is de komst van het calvinisme in de Nederlanden